

# LA PREGUNTA PEL DEURE: TRES DIFICULTATS I UN SUGGERIMENT

Pol Marzougoug

Llicenciat en Filosofia i Màster en Formació del Professorat

L'existència és problemàtica. No es tracta d'una queixa pessimista fruit del desencant vital: almenys per als éssers humans, existir implica *haver de* prendre constantment decisions, *haver de* decantar-nos per unes opcions o unes altres, i sobretot, *haver de ser* nosaltres mateixos els qui ho fem, afrontant les dificultats i incerteses inherents a qualsevol procés d'elecció. En altres paraules, *totes* les situacions en les quals ens trobem diàriament se'ns presenten com a problemes que *hem de* resoldre.

SARTRE expressa aquesta circumstància assenyalant que estem "condemnat a ser lliures", doncs *sempre* tenim la possibilitat, *i per tant l'obligació*, d'escollir entre diverses alternatives, malgrat que sovint intentem abdicar d'aquesta llibertat radical perquè ens resulta esgotadora. Ho intentem apel·lant a tota una sèrie d'excuses, davant dels altres però sobretot davant de nosaltres mateixos, per evitar l'angoixa que ens provoca ser conscients de la nostra responsabilitat sobre les nostres pròpies decisions, com si vinguéssim a demostrar que "no teníem cap altra opció", quan en el fons sí que en teníem, però probablement no ens agradaven i no volem reconèixer de manera oberta que les hem descartat *deliberadament* per això.

En definitiva, l'enorme complexitat de les capacitats mentals dels *Homo sapiens* ens permet i alhora ens obliga a actuar tothora d'una manera *mediatitzada*, en algun grau, per la deliberació al voltant dels possibles motius tant a favor com en contra de les nombroses alternatives factibles, des dels gestos més intrascendents del dia a dia fins a la determinació del sentit de la nostra vida en conjunt.

Doncs bé, en relació amb cadascuna de les disjuntives amb què ens trobem contínuament en el marc de la llibertat humana així entesa, les dues qüestions fonamentals de la reflexió ètica són: *Què he de fer? I per què ho he de fer?* D'entrada, ja ha quedat prou clar que allò que *he de fer* ineludiblement en qualsevol situació és justament *prendre alguna decisió*, atès que el funcionament de la meua pròpia consciència m'hi constreny. I per cert, només si ho faig d'una manera conscient, lúcida, reflexiva, aconseguiré dur una existència autèntica, això és, autènticament humana. Però quins

elements puc utilitzar a l'hora de decantar-me per una d'entre les múltiples opcions disponibles en cada situació concreta?

La perspectiva que ara introduïm suposa una doble presa de distància. Primer, em desmarco d'alguna situació real i prenc en consideració totes les situacions possibles, d'entre les quals aleshores em pregunto: *quina prefereixo?* I després, em desmarco de la meua preferència real i prenc en consideració totes les meves preferències possibles, és a dir, totes les opcions que podria preferir —que coincideixen amb les situacions possibles, però ara en tant que susceptibles totes elles de merèixer ser escollides—, la qual cosa em porta a preguntar-me: *quina hauria de preferir?* Arribats aquí, ja no m'estic demanant pels meus gustos o predileccions personals, purament subjectius, sinó que poso en dubte la seva legitimitat, la validesa dels valors o els criteris en què es basen, i em pregunto quins són els meus *deures*, les meves *obligacions morals*, allò que *he de fer*, tant si m'agrada com si no, per unes raons que cal justificar suficientment.

L'ètica és, tal com avançàvem, l'intent d'identificar i justificar *racionalment* les meves obligacions morals. Ara bé, les possibilitats d'oferir, en l'actualitat, una resposta consistent a la pregunta pel deure així plantejada han estat seriosament qüestionades per tres línies d'aportacions filosòfiques cabdals, que a continuació repassarem en els seus aspectes més essencials.

La primera dificultat la posa de manifest el propi KANT, probablement el defensor més radical i conseqüent de la noció de deure. Des del seu punt de vista, quan considero que *he de fer* alguna cosa, normalment em refereixo a un *imperatiu hipotètic* —en termes més planers, una *obligació condicional*—: per exemple, "He d'estudiar per a l'examen", "He de pagar l'entrada del cinema" o "He de preparar l'informe per al director". En tots aquests casos, l'exigència de realitzar una determinada acció *depèn de si* vull aprovar l'examen, veure la pel·lícula o conservar la feina. En el fons, per tant, no són autèntiques *obligacions*, o sigui, obligacions *morals*, doncs no corresponen a l'àmbit de l'ètica, sinó al de l'estratègia o la racionalitat instrumental.

Per a KANT, un deure estrictament només pot ser un *imperatiu categòric* —una *obligació incondicional*—, és a dir, quelcom que *he de fer independentment* del que aconsegeixi o deixi d'aconseguir en fer-ho. Els maldecaps comencen quan tractem de distingir algun exemple concret que compleixi tal requisit. “He de ser amable amb els altres”. Per què? Si la resposta és que aleshores estaré actuant de forma racional, universalitzable, justa i respectuosa, tot dependrà de si vull comportar-me així o no. “És que he d'actuar de forma racional, universalitzable, justa i respectuosa”. Per què? I ja endevinem que ens costarà moltíssim proporcionar una justificació *categòrica, incondicional*, sobre l'obligatorietat de fer quelcom al marge dels seus efectes o resultats, sense acabar recorrent a un inacceptablement dogmàtic “perquè sí”. En conclusió, en els seus esforços per mostrar —encertadament, al meu parer— quines són les característiques d'una veritable obligació moral, KANT evidencia la complicació de reconèixer-les sense incórrer en una petició de principi, la qual cosa no només és il·legítima des del punt de vista teòric, sinó que, des del punt de vista pràctic, ni tan sols ens proporciona una raó última que ens permeti decidir autònomament quina opció escollir, cosa que al seu torn demostra el vincle existent entre llibertat i moralitat.

La segona dificultat ha estat freqüentment denunciada pels exponents de l'intuicionisme moral. Per mitjà de raonaments com l'*is-ought problem* de HUME, la fal·làcia naturalista i l'*open-question argument* de MOORE, o la metàfora del gran llibre del món de WITTGENSTEIN, tots aquests filòsofs apunten en la mateixa direcció: la descripció més exhaustiva de totes les circumstàncies que configuren una determinada situació no ens proporciona absolutament cap element *decisiu* pel que fa a quina hauria de ser la nostra conducta.

Fixem-nos en la versió de l'argument de MOORE. Si em pregunto què fa que una opció sigui *preferible* a una altra, no puc respondre simplement que és més agradable, fàcil, útil, divertida, ràpida, barata, cara, habitual, altruista, natural, sana, justa o vertadera, perquè aleshores m'hauré de preguntar per què les opcions d'aquesta mena són *preferibles* a les seves contràries, o sigui, per què *hauria de preferir-les*. L'única sortida és afirmar que una opció és *millor* que una altra, perquè no té cap sentit preguntar per què hauria de preferir una opció millor: precisament *perquè és millor*. Tanmateix, ¿com puc argumentar, més enllà de les meves inclinacions personals o les d'una part significativa de la població, que allò agradable és *millor* que allò desagradable, o que allò just és *millor* que allò injust? Com en el cas de l'imperatiu categòric, els termes ‘bo’ o ‘millor’, que representarien criteris eficaços per poder resoldre *racionalment, autònomament*, per quines alternatives decantar-nos, resulten inoperants per la impossibilitat de concretar-ne rigorosament el referent.

Davant de les apories precedents, una postura podria ser la de certes formes de voluntarisme o existencialisme: com que no puc trobar criteris últims d'elecció en la realitat *objectiva* de les coses, he de ser jo mateix qui els assigni *arbitràriament* —és a dir, en un exercici del meu lliure arbitri— el valor *crític* —això és, *decisiu*— a l'hora de preferir-ne unes o altres. La mort de Déu profetitzada per NIETZSCHE simbolitza la pèrdua de credibilitat en uns referents axiològics absoluts, sobretot allò bo i allò vertader, als quals haguéssim de conformar obedientment les nostres accions i pensaments, i el superhumà resultant no és sinó algú que decideix què és valuós i què no ho és *per pròpia voluntat*.

L'inconvenient d'aquest plantejament —la tercera dificultat— és el mateix que el que posa en relleu la paradoxa de l'ase de BURIDAN. Col·locat entre dues piles de palla *exactament iguals* en tots els aspectes rellevants, el pobre ase és incapaç d'inclinar-se per cap de les dues i, en conseqüència, mor d'inanició. Encara que les alternatives que se'ns presenten en una situació particular no puguin ser mai absolutament idèntiques, n'hi ha prou amb què siguin *axiològicament equivalents*, o sigui, que cap d'elles no ens aparegui com a *millor en si mateixa* que les altres, perquè ens trobem en el mateix destret que l'infeliç ruc a l'hora de determinar *arbitràriament* quina hem d'escollir. És evident que l'ase no morirà de gana i que nosaltres també actuarem en un sentit o en un altre. Però el que ja no queda tan clar és que l'haguem pogut escollir *per nosaltres mateixos*, doncs com podríem decidir a quines característiques atribuïm més valor si en si mateixes fossin totalment neutres?

Durant el segle XX, algunes veus han intentat superar l'atzucac que hem estat esbossant. En són exemples l'ètica de l'alteritat de LÉVINAS o l'ètica de la cura de GILLIGAN, que es proposen desfer els embolics provocats pels excessos de l'especulació racionalista tot apel·lant a l'experiència pre-reflexiva, fenomenològica, de la vida moral. És aquí on descobrim que, àdhuc abans d'embarcar-nos en qualsevol discurs teòric, les pròpies coses, persones, animals, ecosistemes, etcètera, ens *criden*, ens *demanen* una intervenció, mitjançant tot un seguit d'exigències que es fan espontàniament presents a la nostra consciència. Si estem prou amatents i sensibilitzats, percebem intuïtivament aquests reclams cada vegada que ens adonem de la *vulnerabilitat* de les coses. Certament, podem mantenir-nos insensibles a ells o bé no respondre-hi, però en tots dos casos faríem bé de preguntar-nos quin és el preu que paguem com a criatures *moralment conscients*. Així doncs, *què he de fer?* Potser n'hi hauria prou amb què procurés fer-me càrrec de tots aquells reclams des de la vulnerabilitat que jo mateix reconec com a tals. Al capdavall, és tot el que han fet les figures més dignes d'admiració en la història de la humanitat.